

Zmago Šmitek
Romanje k »sveti smreki« na Paki pri Vitanju

Romanje k »sveti smreki« na Paki pri Vitanju v letih 1851 in 1852 je bilo sorazmerno dobro dokumentirano in zato predstavlja pomemben vir za razumevanje slovenske ljudske religioznosti. Opazne so predkrščanske prvine in povezave s sosednjimi območji Evrope (prikazovanje Matere božje na drevesu, zdravilni studenec v bližini, drevo z dvema ali več vrhovi, krvavitev ranjenega drevesa, kazen za posekanje drevesa ipd.).

Since the pilgrimage to the "sacred spruce" at Paka by Vitanje in 1851 and 1852 was comparatively well documented it represents an important source for the understanding of Slovene folk religion. The ritual contains visible pre-Christian elements and shows similarities with other European countries (the appearance of Our Lady on the tree, the healing brook in the vicinity, the tree with two or more tops, the bleeding of the wounded tree, punishment for cutting down the tree, etc.).

Drevesa so svetinje. Kdor se zna z njimi pogovarjati, kdor jim zna prisluhniti, izve resnico. Ne pridigajo naukov in napolil, pridigajo o prazakonih življenja; posamičnosti jim niso mar.

(Hermann Hesse, Popotovanje,
prev. S. Rendla, Ljubljana 1999, str. 46)

Na binkoštno soboto, 7. junija 1851, sta dve deklici s Pake na Štajerskem, hčerki Janeza Mlinška, po domače Brložnika, med pašo ovac opazili nekaj nenavadnega. Dvanajstletna Brložnikova Tereza je najprej zagledala belega goloba, ki je priletel na visoko smreko, na mesto, kjer se je deblo cepilo na dva vrhova. Trenutek kasneje naj bi prav tam zažarela svetloba, podobna iskri, v kateri je Terezina devetletna sestra Jerčika prepoznala Božjo mater in slišala njeno razodetje. Slednje bi moralo ostati zaupno, a se je sčasoma vendarle izvedelo: da bosta na njivi blizu smreke sezidani kapelica in Marijina cerkev, da bo družina obogatela in da bo nekoč Jerčika sedela v nebesih poleg Marije.

Novica o prikazni se je prek sosedov in znancev hitro razširila in čeprav so orožniki 1. julija drevo posekali, so bile julija in avgusta steze in ceste okoli Pake in bližnjega Vitanja polne pobožnih in radovednih romarjev. Ljudje so iz štora podrtga drevesa trgali treščice in jih nosili domov kot svetinje¹, poklekali in molili pa so ob bližnji smreki, visoki devet sežnjev (okoli 17 m), kjer se je Jerčiki prav na dan podrtja prvega drevesa ponovno pokazala Marijina podoba. Vaščani so medtem razglasili, da se je žandarju, ki je posekal sveto drevo, posušila desna roka, da je oslepel vitanjski duhovnik, ki je ljudi odvrčal od romanja na Pako, da je škof Slomšek iz istega razloga zbolel in ozdravel šele, ko je preoblečen v kmeta romal k smreki in se tam zaobljubil, in da je veliko bolnikov na tem kraju čudežno ozdravelo.

Nekateri domačini iz Pake so 31. julija 1851 zaprosili ordinariat lavantinske škofije za privolitev za gradnjo kapele pri »svetem« drevesu. Enako prošnjo so 18. avgusta naslovili tudi na okrajno glavarstvo v Celju, podpisalo pa jo je 21 krajanov. Blizu rastišča prvotnega (podrtga) drevesa pa so načrtovali postavitev še ene kapele.

Čez zimo je romanje prenehalo, a se je spet obudilo v zgodnji pomladi. Množice so kleče molile ob smreki in prepevale pobožne pesmi. To dogajanje, ki je vznemirilo posvetno in cerkveno oblast in dobilo odmev tudi v časopisju, sta še posebno pozorno spremljala vitanjski župnik Anton Plevnik in kaplan Jožef Drobnič.² Slednji je med 15. oktobrom 1851 in 27. januarjem 1852 večkrat obiskal sveto smreko in o njej izčrpno poročal v Novicah.³ Ugotovil je, da se lik Matere božje prikazuje na deblu drevesa bodisi kot igra sonca in senc ali pa kot lisa drevesne smole, ki se na tem mestu cedi iz debla. Za to rumenordečo smolo so nekateri romarji menili, da ponazarja Kristusovo kri.⁴ Drugi so ob jutrih videvali dva sežnja (približno 4 metre) pod vrhom drevesa podobo, ki se je zlato lesketala v sončnih žarkih. Tudi kaplan Drobnič je potrdil takšno prikazen, vendar jo je razložil kot odblesk sonca na kapljicah smole, ki so se pokazale na lubju potem, ko je nekdo (očitno skrivaj) z ostrim rezilom napravil obris Marijinega lika. Podobe si ni mogel ogledati od blizu, saj mu domačini niso hoteli posoditi lestve, rekoč, da se Marija potem gotovo ne bi hotela več prikazati. Zato je napravil poskus na drugi smreki in ugotovil, da podoba kmalu izgine, ko se kaplje smole dovolj razlijejo. Kot potrditev tega je tudi Marijina podoba na svetem drevesu v kratkem času postala neprepoznavna. Drobnič je bil prepričan, da je to prevaro povzročil Brložnikov sin, ki je imel tedaj 23 let. On naj bi ob večerih tudi prižigal na smreki svetilko, ali na veje postavljaj goreče voščene svečice, ali pa prilepil visoko na deblo voščene ali papirnate podobe Matere božje.⁵ Tri take voščene figure je ob svojem obisku, 26. oktobra, na drevesu opazil tudi

¹ Pastirski list Antona Martina Slomška, pri sv. Andreju na sv. Vida 1852, str. 2, Škofijski arhiv Maribor, S XXX, 54; glej tudi: Ant. Mart. Slomška Pastirski listi, zbral in uredil Mihael Lendovšek, Družba sv. Mohorja v Celovcu 1890, str. 144-150.

² Župnijska kronika Vitanja, zv. 1, str. 5, Župnijski urad Vitanje.

³ (Jožef Drobnič), Popis smreke u vitinjski fari na Štajarskem, na kateri so si nekteri podobo matere božje viditi domišljevali, Novice 1852, št. 19, str. 75; št. 20, str. 78-79; št. 21, str. 82-83.

⁴ Novice 1851, št. 28, str. 140 (povzeto po Grazer Zeitung). Izročilo o krvavečih drevesih je bilo dobro znano v Evropi in razširjeno še vse do Indije in severne Afrike (prim. Wilhelm Mannhardt, Wald- und Feldkulte, Bd. 1, Zweite Auflage besorgt von W. Heuschkel, Berlin 1904, str. 34-38; Lutz Mackensen, Baumseele, Zeitschrift für Deutschkunde 38 (1924), str. 5; Zmago Šmitek, Marabutizem v Maroku, Glasnik SED 1997, št. 4, str. 104).

⁵ Po legendi sta tudi romarski poti v Novo Štífto pri Gornjem gradu (16. stol.) in v Novo Štífto pri Ribnici (17. stol.) vodili na mesto, kjer so se med drevesi ob večerih prikazovale žareče luči (Fran Kocbek, Savinjske Alpe, Celje 1926, str. 242 (št. 11); I. K., Romarska cerkev Matere Božje v Novi Štífti pri Gornjem gradu, Celje 1911, str. 4-5), Slovenske ljudske pesmi, zv. 3, ur. M. Terseglav, I. Cvetko, M. Golež in J. Strajnar, Ljubljana 1992, str. 233-

kaplan Drobnič: Mater božjo iz belega voska med dvema figurama svetnikov iz rjavega voska. Ena od njih se je prav tedaj odluščila od debla in padla na tla, tako da so se lahko vsi prisotni prepričali o njenem zemeljskem poreklu.⁶

Pozimi je Brložnik naredil poleg smreke leseno kapelico, v katero je postavil lesen Marijin kip, ki so mu ga prejšnjo jesen podarila dekleta iz Ruš. Skulptura je bila visoka 12 palcev (30 cm) in je prikazovala Mater božjo v belem oblačilu, z zlato krono na glavi in rdečo ogrlico. Prav takšna podoba naj bi se poprej prikazovala na drevesu. Na krožnik pred njo so romarji polagali denarne prispevke, ki jih je gospodar Brložnik prihajal pospravljat večkrat dnevno, ne da bi moral o tem komu poročati. Po Drobničevi oceni je čudežno drevo samo v letu 1851 privabilo na Pako najmanj sto tisoč romarjev s Štajerske, Kranjske, Koroške in Hrvaške. Računi so pokazali, da so obiskovalci pustili v kraju 1135 goldinarjev, kar seveda še zdaleč ni bila celotna vsota, saj so služili tudi gostilničarji, trgovci in kramarji. Tako je neki pridobitnež »veliko jezer podob natisniti dal, na katerih se na smreki bela podoba Matere božje vidi. Ker je ta lažnjivi prerok v ovčjem oblačilu brezštevilno teh tablic že razprodal, brez da bi se hotel Slovencem razodeti, je čutiti, da bo on svoje sleparstvo še dalje gonil, dokler bo lahkoverno ljudstvo njegove podobe kupovalo.«⁷ Na podobnicah je predstavljena smreka z enim samim vrhom, kar dokazuje, da so bile natisnjene že po podrtju prvotnega drevesa. Nekoliko nad sredino drevesa je lik Matere božje s krono na glavi in detetom v naročju, pod njo pa je na deblu pritrjena podoba Marije in še nižje lesena skrinjica za zbiranje denarnih prispevkov. Okrog smreke so trije moški pri molitvi in stoječa ženska z razširjenimi rokami. V ozadju je zidana kapelica (verjetno na mestu nekdanje smreke z dvema vrhovoma).⁸

Brložnikova rodbina je v času prikazovanja Matere božje štela dvanajst članov v starosti od 7 do 69 let. Živel so siromašno in niso videli prihodnosti v nadaljevanju kmečkega gospodarstva. Zato je bilo povsem mogoče, da so jih spodbudile vesti o »čudežih«, ki so se nekaj let poprej dogajali v bližnji in daljni okolici. Na Oslovem vrhu (1051 m) pri Belih Vodah, zahodno od Topolšice, do koder sega celo pogled z Brložnikove kmetije (ležeče skoraj 1000 metrov visoko), naj bi se na smreki z dvema vrhovoma prikazoval sveti Križ. Pod to drevo naj bi hodil klečat vol bližnjega kmeta, kmalu zatem pa so se začeli romarski shodi in zbiranje denarnih prispevkov za postavitev cerkve sv. Križa.⁹ To cerkev so zgradili med leti 1850 in 1857 na mestu prvotne lesene kapele. Leta 1862 jo je posvetil škof Slomšek, leta 1873 pa so ji dodali stopnišče in poslikavo oratorija in prezbiterija.¹⁰ Kaj bi znalo biti bolj vabljivo za Brložnikove kot ponovitev začetka te

234 (št. 172/1). Druga legenda omenja, da se je v Novi Štifti pri Ribnici, v gozdu pri izviru studenca, prikazala Marija pobožnemu kmetu (Anton Skubic, Franc Trdan, Nova Štifta. Marijina božja pot na Dolenjskem, Nova Štifta 1941, str. 12-13; glej tudi: Milan Železnik, Nova Štifta na Dolenjskem, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zv. 29, Ljubljana 1971, str. 30) Glej še podobne podatke za Velesovo in Trnje pri Železni Kapli (Odilo Hajnšek OFM, Marijine božje poti, Družba sv. Mohorja v Celovcu 1971, str. 315, 580).

⁶ Novice 1852, št. 20, str. 79.

⁷ Novice 1852, št. 19, str. 75.

⁸ Posnetek božjepotne podobice s Pake (brez napisa na spodnjem robu) glej v: Zmago Šmitek, Kristalna gora. Mitološko izročilo Slovencev, Ljubljana 1998, str. 66.

⁹ Novice 1852, št. 21, str. 82. Po ljudski pripovedi so tudi v Solčavi postavili cerkev na mestu, kjer so pred Marijinim kipom videli klečati dva vola (Kocbek, str. 243 (št. 12)). Klečečo živino pred Marijino podobo omenja še ljudska pesem o nastanku romarske cerkve v Dobrovi pri Ljubljani (Slovenske ljudske pesmi, zv. 3, str. 235-236 (št. 173)). Z enakim čudežnim poreklom se ponašajo tudi cerkve na Višarjah, v Zaplazu na Dolenjskem in na Brinjevi gori nad Zrečami (Hajnšek, str. 85, 210, 551).

¹⁰ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 556; Krajevni leksikon Slovenije, ur. Roman Savnik s sodelovanjem Franceta Planine, knj. 3, Ljubljana 1976, str. 427.

epizode, saj so imeli na svojem posestvu prav takšno smreko z dvema vrhovoma? Po pričevanju nekega krajana s Pake so tudi Brložnikovi gonili krave in ovce k svoji smreki, vendar živina tam ni hotela poklekovati. Lep primer »izumljene tradicije« je bila tudi Brložnikova trditev, da sta blizu čudežne smreke na Paki некоč že stali Marijina cerkev in samostan redovnic, ki pa so ju podrli »ajdovski Francozi«.¹¹

Nekdanja Brložnikova domačija na Paki (Foto: Z. Šmitek)

Nekateri (starejši) Brložnikovi so leta 1849 med romanjem na Višarje obiskali tudi Bokersdorf, kraj južno od Celovca (pri Borovljah?), kjer naj bi se po pripovedovanju v gozdu dvema pastirčkoma prikazala Mati božja. Ko pa se je stara Brložnica na binkoštni ponedeljek leta 1851 vrnila s ponovnega obiska Višarij in izvedela, da sta njeni vnukinji medtem že razglasili svoje videnje goloba in Marijine podobe, je brž hitela sosedom pojasnjevati, da je višarski dekan javno napovedal čudež na paški smreki, ki pa ga bodo videli le tisti, ki uživajo posebno božjo milost.

Da so bile takšne prikazni zelo razširjene, je razvidno še iz dogodka, ki je sledil tistemu na Paki: v Gorčah pri Libeličah sta dve dekleti imeli enako videnje, ljudje pa so postavili leseno kapelo s podobo Matere božje in seveda s skrinjico, v katero naj bi romarji polagali vbogajme.

Ker se število romarjev na Pako tudi po objavi Drobničevega svarilnega spisa v Novicah ni zmanjšalo in ker so krajani z zbranim denarjem nameravali postaviti cerkev, je zadevo moral prevzeti v svoje roke lavantinski škof Anton Martin Slomšek. Ustanovil je cerkveno komisijo, ki so jo sestavljali štirje »pošteni in bogaboječi možje«: predsednik je bil Matija Vodušek, opat iz Celja, člani pa dekan Tomaž Koren iz Starega trga, Franc Križaj iz Nove

¹¹ Novice 1852, št. 21, str. 82.

cerkve in Franc Novak iz Šmartna pri Slovenj gradcu.¹² Ti so si po predpisani pripravi (tridnevni maši in prav toliko trajajočem postu) 10. in 11. maja 1852 najprej ogledali prizorišče čudežev. Prisotni romarji in vaščani Pake (okoli tisoč ljudi!) so jim obljubili, da bodo spoštovali sodbo, ki jo bo izrekel škof v imenu Cerkve. Nato so v Vitanju zaslišali priče Marijinega prikazovanja in 28. maja končali svoje delo. Njihovo poročilo je bilo odklonilno, saj so se po Slomškovih besedah »prepričali ..., da jih je malo, ki bi trdili, kakor bi bili prikazen Matere božje s svojimi očmi videli; večidel njih to le pravi, kar so od drugih, več od tujih kakor domačih praviti čuli, kateri po navadi več povedo, kakor je. In tudi oni, ki pravijo, da so sami videli, tako zmešano in zahomotano (temno) pripovedajo, da se iz njih pripovedi kaj božjega spoznati ne da. Ni v celi tej prigodbi nobeniga sledu kake božje razodetje, nikdo ne ve kakega čudeža, ki bi se bil na tem kraju od začetka do te dobe zgodil. Ni zvediti duše, ktera bi bila obiskaje ta kraj kako posebno gnado občutila, ni slišati od grešnika, kateri bi se bil na tim potu očitno spokoril in poboljšal; ni videti pri romarjih te vitanjske smreke na Paki nobene posebne svete želje ali gorečnosti, ampak veliko več neka posvetna raztresenost in merzlota se na ljudeh pozna, kateri v ta kraj zahajajo.«¹³ Komisija je odločila, naj soho Matere božje prenesejo v podružnico sv. Marjete v Spodnjem Doliču (to je bilo storjeno 18. julija), kasneje pa so podrli tudi kapelo, saj so na Brložnikovi domačiji še danes vidne kamnite stopnice tedanje kapelice, vzdane v dohod do hiše. Leta 1865 je bila domačija temeljito obnovljena (z romarskimi prispevki ali brez njih?), kar kaže letnica na zunanjem tramu desno od vhoda.

Ugotovitve cerkvene komisije je škof Slomšek povzel v pastirskem listu, ki ga je izdal na dan sv. Vida (15. junija) 1852 in zaključil: »1. da se na smreki na Paki v Vitanjski fari nobena prava, resnična prikazen Matere božje spoznati in dopričati ne da; 2. da shod k tisti smreki ali v tisti kraj ni nobena prava, Bogu in Mariji dopadljiva božja pot, ampak le skušnjava slabovernih ljudi; 3. da nima nobenega zaslužka, ne odpustka, kdor v tisti kraj potuje, marveč greh, ako domačo službo božjo ali druge dolžnosti po taki prazni poti zamudi; 4. ni spoznati, da bi božja volja bila na Paki kapelo ali pa cerkev staviti, temveč naj se ta kraj opusti in sklepi slaboumnih, omočenih ljudi ovržejo; kajti začetek te božje poti iz gole zmote izvira ...« Tistim »hudobnim, svojeglavim in nepokornim ljudem«, ki bi kljub prepovedi romali k smreki na Pako ali na to napeljevali druge, je škof zagrozil z izobčenjem iz katoliške Cerkve in z grehom, za katerega lahko da odvezo le on sam.¹⁴

Slomšek je v omenjenem pastirskem listu kratko in razumljivo, na zgodovinski in primerjalni način, orisal še nastanek kulta svetih dreves. Najprej je seveda spomnil na stare Jude, ki so »po drevju malike stavili in ljudstvo privabili, da je pravi tempelj božji zapustivši hodilo malike moliti«. Zatem je omenil poganske Germane, ki »so imeli košat hrast, neznabogi Slovenci pa zeleno lipo za izvoljeno sveto drevo, pod kojim so malikovali, strašne pregrehe vganjali in celo človeško kri prelivali svojim malikom v čast«. Ta stara zaslepljenost se je po njegovi razlagi ohranila do sodobnosti, saj »veliko slabovernih kristjanov tudi današnje dni svoje farne cerkve popusti in gre v svetih nedeljah in zapovedanih praznikih v neznane kraje, da samo ne ve kam in po kaj; zanemari sveto

¹² (Franc Hrastelj), *Otrok luči*, Družina 1971, št. 12, str. 12; isti, *Otrok luči. Zgodovinska povest o Antonu Martinu Slomšku*, Ljubljana 1999, str. 480–487.

¹³ Slomšek, str. 3.

¹⁴ Slomšek, str. 3–4; kratko povzeto tudi v *Zgodnji Danici* 1852, št. 28, str. 111–112 in v *Novicah* 1852, št. 55, str. 219. To epizodo je opisal tudi Alojzij Merhar (Silvin Sardenko) v pesniški zbirki *Spominski spevi*, (Ljubljana 1932), str. 104–106.

službo božjo, ki se v domačih cerkvah zanje obhaja, in po gošah poklekujе, ter ne ve pred kom in zakaj, zamudi pridige in krščanske nauke in posluša izmišljene prikazni lažnjih, goljufnih ali pa goljufanih ljudi, ne prejema svetih zakramentov in v dušni temi živi ... Ni taka šega ako ne celo, vsaj na pol malikovalska!¹⁵

Današnja spoznanja potrjujejo Slomškovo tezo o starosti slovenskega čaščenja dreves, saj prvi zgodovinski viri o tem segajo že v 13. in 14. stoletje.¹⁶ Kljub temu le malo vemo o zunanjem izgledu takšnih svetih dreves. Ob vznožju svete smreke pri Kobaridu naj bi izviral studenec, manjkajo pa nam podatki o kraju njene rasti ter obliki debla in krošnje.¹⁷ Zato je toliko bolj pomembna Slomškova ugotovitev, da si Slovenci sredi 19. stoletja (še vedno) »smolnat bor (borovec) ali roglato (cvizlato) smreko zberó, krog nje klečijo in celo posekan štor režejo in treščice domov nesó in kakor svetinje hranijo«.¹⁸ Domnevo, da so takšne ideje temeljile na starem ljudskem verovanju, potrujeta tudi Brložnikova izjava, da »Bog na dvavrhnatih smrekah posebno rad čudeže dela«¹⁹ in zgodba o podobnem božjepotnem drevesu pri Belih Vodah. Tako nam najbrž tudi ni več treba dvomiti o avtentičnosti pohorske pripovedi: »če zraste jelka ali smreka z dvema vrhovoma, ali pa dvoje jelk ali smrek tako tesno druga ob drugi, kot bi bili obe le eno drevo, tedaj je treba oba vrhova splesti.«²⁰ To naj bi storilcu prineslo srečo. Vendar tudi drugod na Slovenskem lahko naletimo na sledove vere o posebnih lastnostih dreves z več vrhovi. V ljudskem izročilu o Kralju Matjažu nastopata trivrha ali sedemvrha smreka na Sorškem polju, pod katero naj bi vladarji sklenili mir po svetovni bitki.²¹ Po drugi varianti bo zadnji boj vojská pod lipo s sedmerimi ali deveterimi vrhovi.²² Macesen s tremi vrhovi pa naj bi edini zmožel ubiti zmaja, ki živi v jezeru in povzroča poplave.²³ Pri Naudersu na Tirolskem je do leta 1855 stal rogovilasti macesen (z dvema vrhovoma), ki je veljal za svetega.²⁴ V slovenski ljudski pesmi o čudežni ozelenitvi romarskih palic je jasno povedano, da je vsaka od njih pognala »tri vrhé«. V pesmi o sanjah svetega Blaža pa nastopa neka rastlina z devetimi vrhovi: na vsakem od njih je bila sveča, na srednjem pa kača (ali v drugi varianti na vsakem vrhu kača).²⁵

¹⁵ Slomšek, str. 2.

¹⁶ Šmitek, str. 65, 67.

¹⁷ P.S. Leicht, *Tracce di paganesimo fra gli Slavi dell'Isanzo nel secolo XIV*, v: *Studi e materiali di storia delle religioni* 1 (1925), str. 247-250; Ivo Juvančič, *Križarska vojska proti Kobaridcem 1331*, *Zgodovinski časopis* 38 (1984), št. 1-2, str. 49-55; Franc Rupnik, *Kraj in župnija Kobarid od začetka drugega tisočletja do leta 1848*, Kobarid, Kobaridski muzej 1997, str. 33-35.

¹⁸ Slomšek, str. 2. Po istem načelu (*pars pro toto*) so v Dobropoljah luščili s hrbtne strani lesene sohe sv. Valentina treščice, kadar so rabili zdravilo zoper božjast. Kip svetnika, ki je veljal za zaščitnika zoper to bolezen, je stal v podružnici sv. Florijana v Ponikvah. Lesene iveri so ženske sežigale na žerjavici in z dimom pokadile bolnike (Anton Mrkun, *Ljudska medicina v dobropoljski dolini*, *Etnolog* 10-11 (1937-39), str. 9-10). V zdravilne in obrambne namene so na Gorenjskem rabili treščice, ki so ostale po udaru strele v les (Gorenjec 1901, št. 30, str. 272).

¹⁹ Novice 1852, št. 21, str. 82.

²⁰ Jože Tomažič, *Pohorske pravljice*, Slovenčeva knjižnica 29, Ljubljana 1942, str. 86.

²¹ Ivan Grafenauer, *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*, Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, Razred za filološke in literarne vede, Dela 4, Inštitut za slovensko narodopisje, zv. 1, Ljubljana 1951, str. 214; Milko Matičetov, *Kralj Matjaž v luči novega gradiva in novih raziskavanj*, *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti* 4 (1958), str. 110.

²² Grafenauer, str. 187, 214-215; Matičetov, str. 118.

²³ Kočbek, str. 240 (št. 7); isto: Jakob Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930, str. 243 (št. 174/2).

²⁴ Mannhardt, str. 35.

²⁵ *Slovenske ljudske pesmi*, zv. 1, ur. Z. Kumer, M. Matičetov, B. Merhar in V. Vodušek, Ljubljana 1970, str. 304 (št. 54) in str. 65 (št. 9/2), SLP, zv. 3, str. 21-22 (št. 145/1-2). Za opozorilo se zahvaljujem dr. Vladu Nartniku.

Tudi med Srbi so bili do novejšega časa znani primeri molitev pod svetimi drevesi in pritrjevanje ikon na debla, vendar žal nimamo podrobnejših podatkov o vrsti teh dreves in o tem, če so imela več vrhov.²⁶ Slovani so pripisovali svetost različnim vrstam dreves: hrastom, lipam, javorom, jesenom, orehom, brezam, a tudi iglavcem, kar dokazuje Thietmarjev opis gaja, imenovanega »Sveti bor« (»Zutibure«), ki so ga pred letom 1009 častili slovanski domačini.²⁷ V zahodnih pokrajinah Balkana, pri zahodnih Slovanih in Baltih, je bil z lipami povezan predvsem kult Matere božje.²⁸ Predmet kulta torej niso bila drevesa sama po sebi, ampak drevesa kot *bivališča* božanskih ali demonskih sil. Na Nemškem, v Italiji in Franciji so bili znani številni »Marijini hrasti«, o katerih pripovedujejo, da je bila v njihovem (votlem) deblu najdena slika Božje matere. Takšna drevesa so privabljala romarje, zato so ob njih ali okoli njih postavljali kapele.²⁹ V gozdu pri vasi Grossaign na Bavarskem so vaščani uredili v vdolbini starega hrasta Marijin oltar, poleg pa zgradili kapelico. Božjepotni kraj Christkindl pri Steyru v Gornji Avstriji pa je imel svoj začetek v oltarju Božjemu detetu, urejenem v razcepljenem deblu smreke. Okoli

Paka: kapelica Matere božje na mestu, kjer je stala »sveta smreka« (Foto: Z. Šmitek)

Pogled na Sv. Križ (Foto: Z. Šmitek)

²⁶ Veselin Čajkanović, Kult drveta i biljaka kod starih Srba, Srpski književni glasnik 60 (1940), št. 2, str. 115-116.

²⁷ Aleksander Gieysztor, Mitologia Słowian, Warszawa 1982, str. 172-176; Thietmarus Merseburgensis episc., Chronicon, VI. 37.

²⁸ Kazimierz Moszyński, Kultura ludowa Słowian, 2.del, zv. 1, 2. izd., Warszawa 1967, str. 529.

²⁹ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Hrsg. von Hanns Bächtold-Stäubli unter Mitwirkung von Eduard Hoffmann-Krayer, 2. del, Walter de Gruyter - Berlin - New York 1987, str. 647 (geslo Eiche).

drevesa so leta 1709 zgradili cerkev, zatem je drevo spet ozelenelo. Zanimivo je, da je v bližini izviral tudi »sveti studenec«.³⁰

Teh nekaj primerjav je dovolj, da lahko pritrdimo Hessejevemu uvodnemu izreku: drevesa so res častiljive svetinje, kljub možnosti, da so njihovo svetost ljudje izkoriščali tudi v sebične namene. »Sveto« drevo na Paki pri Vitanju odpira nekatera nova vprašanja slovenskim etnologom, npr. ali so drevesa z dvema vrhovoma povezana s principom dvojnosti/dvojčkov, ki je bil znan v številnih mitologijah.³¹ Poleg tega nam viri o romanju k smreki na Paki omogočajo dober vpogled v miselni svet tedanjega kmečkega prebivalstva, v pojmovanje »svetega« in v druge okoliščine, ki so pogojevale nastanek posameznih romarskih poti na Slovenskem. Želji po zidanju lastne krajevne cerkve na tem odročnem delu Pohorja najbrž niso botrovali le ekonomski motivi, ampak tudi duhovne in družbene potrebe. Kar je nekaj let prej uspelo pri Belih Vodah, se krajanom Pake ni posrečilo zato, ker se je cerkvena oblast sklicevala na določbo tridentinskega koncila (1545-1563), ki prepoveduje čaščenje slik ali kipov, ki jih Cerkev ni predhodno priznala ali potrdila.

Ko je že kazalo, da je romanje k smreki pri Vitanju zatrto, so krajanje Pake zaprosili za vrnitev Marijinega kipa v »Brložnikovo kapelo« in ker jim cerkvene oblasti tega niso dovolile, so ga 18. oktobra 1852 demonstrativno prenesli tja kar sami. Celjsko glavarstvo je dalo 10. novembra kapelico podreti, kip pa so vrnili na stranski oltar župnijske cerkve v Spodnjem Doliču. Danes je shranjen v Vitanju. V kapelici so našli tudi več kot 1200 goldinarjev prispevkov in jih izročili vitanjski župniji za obnovo Marijine cerkve v Vitanju. Poleti 1853 so bile oblasti obveščene, da se ljudje spet zbirajo na Paki pri drevesu, na katerem je bil pritrjen križ z Marijino podobo. Enake vesti so prišle še jeseni 1855 in spomladi 1865. Leta 1875 so skušali pri »sveti smreki« spet obnoviti kapelo, kar je oblast dokončno zavrnila leta 1880, nabrani denar (1136 goldinarjev) pa je bil porabljen za oskrbo revežev. Avgusta 1999, ko sem obiskal sedanjega gospodarja hiše in posestva Jožeta Javornika (Paka, št. 51), sem izvedel, da je pred tridesetimi leti našel na mestu »svete smreke« pobarvan mavčni kipec Matere božje (Pietá), visok okoli 20 cm. Postavil ga je v zastekljeno pločevinasto vitrino na deblu bližnje smreke in tam ga je mogoče videti še danes. Ugotovil sem, da nekaj korakov od tod izvira studenec, ki velja za zdravilnega, zlasti za očesne bolezni. To dopolnjuje ikonografijo »svetega kraja« in opozarja na podobne, verjetno dovolj številne, primere tudi drugod na Slovenskem.

Summary

Pilgrimage to the "Sacred Spruce" at Paka by Vitanje

In 1851 a miraculous image of Our Lady appeared on a spruce tree with a double top at Paka by Vitanje and was witnessed by two shepherdesses. At first glance this seems to be just another story of the beginning, the flourishing and the end of a pilgrimage site (in 1851-1852), much like hundreds of similar stories from entire Europe. Yet a detailed analysis reveals that in this case, which is not the only one in Slovenia, it contains the old belief that a "sacred tree" is marked by two or more tops, by a reddish (much like blood) resin exuding from its trunk, and a brook spring in its vicinity. These notions from the middle of the 19th century contain archaic pre-Christian elements.

³⁰ Karl Spiess, *Der Baum als Tor zum Jenseits*, Die hohe Strasse, 1. del, ur. Gustav Barthel, Breslau 1938, str. 211, 214.

³¹ V. N. Toporov, *Zametki po baltijskoj mifologii*, Baltoslavjanskij sbornik, Akademija nauk SSSR, Institut slavjanovedenja i balkanistiki, Moskva 1972, str. 302.